Gedeelten uit de rede van Mr. H. van Mierlo op het congres van D'66 te 's-Hertogenbosch op 6 mei 1972.

Dames en Heren, het is op een van onze vriendelijk-chaotische congressen geweest - we hebben ze in alle soorten -
Haarlem 1970, dat de gedachte werd geopperd om ons als
D’66 iedor jaar een moment kritisch te bezinnen op de
vraag of D'66 nog wel voldoende bestaansreden had of dat het misschien realistischer was ermee op to houden. We vonden
dat allemaal een mooi en nobel voorstel, dat we, ik als
het me goed herinner, met applaus hebben onderstreept,
hoewel misschien menigeen grinnekend zal hebben gedacht,aan de instelling van vele proefschriftschrijvers en dus aan
de ingenieuze redeneringen die we jaarlijks zouden gaan
opzetten om een a priori aan onszelf te bewijzen. Een gevaar dat ons allen bedreigt, zeker in de politiek, en dat
helaas niet bezworen wordt door de onderkenning alleen. En toch, hoe sceptisch je ook mag staan tegenover de mogelijkheid om tot een objektief oordeal te komen over je bestaansnut of je overbodigheid
toen had dat voorstel rechtstreeks te maken met een heel elementaire
gedachte die ons zes jaar geleden voor ogen stond bij ons ontstaan, en
waarvan het rampzalig zou zijn als we die kwijt zouden raken. De gedachte namelijk dat we aan de folkloristische hoeveelheid partijen er niet een wilden toevoegen als aan doel in zichzelf, maar dat het ons ging om een aantal noodzakelijke veranderingen, die wel als pressiegroep wilden afdwingen en waarvoor we de partijvorm als instrument gebruikten. Het heeft te maken met de gedachte dat instituties, organisaties, machtsgroeperingen, partijen altijd de instinctieve neiging zullen hebben om zich ver over de grenzen van hun bestaansnut heen voor te zetten, dat juist daaraan voor zo'n belangrijk deel die verstarring en achterhaalde strukturen te danken hebben, waartegen wij ons wilden keren en dat we dus niet dezelfde fout wilden maken. Dat heeft te maken met de afkeer die we hadden, en naar mijn gevoel nog horen te hebben,

van de gedachte dat wa een van de zelfgenoegzame middelgrote partijen zouden worden, beurtelings hengelend naar een machteloze deelneming aan de macht. Deze redenering van het bewust gebruiken van de partij als middel om ja doelstellingen te realiseren betekent, konsekwent doorgedacht, dat je ook de bereidheid hebt om de partij desnoods te verbruiken als daardoor het doel bereikt zou kunnen worden. Dat is die bereidheid, die innerlijke relativering van onszelf die ons als politieke pressiegroep mentaal krachtiger en invloedrijker kan doen zijn dan het percentage in de vertegenwoordiging aangeeft.
Dankend aan dat voorstel in Haarlem wil ik een paar opmerkingen in uw midden brengen over wat naar mijn gevoel de funktie van D'66 op dit moment in de politiek is of zou moeten worden, hoe onze oorspronkelijka doelstellingen zich verhouden tot de situatie van nu, en langs welke weg we zouden moeten proberen ons doel te realiseren.
Ik zal dat- geheel tegen mijn natuur in - proberen zo beknopt en zakelijk mogelijk te doen.
Zes jaar geleden begonnen we mat drie doelstellingen centraal te stellen. Zeer globaal aangegeven zijn dat: staatsrechtalijke vernieuwing en democratisering, partijpolitieke vernieuwing en het tot stand brengen van een praktisch en zakelijk beleid, dat de problemen van deze samenleving beter het hoofd kan bieden met oplossingen zonder dogmatische vooringenomenheid ten aanzien van de instrumenten. Bij de nastreving van deze doelstellingen zijn er in de korte ge-

schiedenis van de partij 3 fasen te onderscheiden. Vanzelfsprekend gaat dat congres vandaag over die derde fase waar we nu in zitten. Maar om die juist te beoordelen is het goed om even om te zien naar de twee die we achter de rug hebben.
De eersto fase is de eerste drie jaar tot aan 1970. Het acoent ligt sterk op de staatsrechtelijke vernieuwing en democratisering, Partijgenoot Gruyters begint in de Staatscommissie met alleen zichzelf en weet een meerderheid om te turnen in een door D'66 voorgestane richting. In de partij werken we via werkgroepen en programcongressen hard aan de meningsvorming over alle mogelijke politieke vraagstukken.

Als de meest funktionele partijpolitieke positie voor ds breekijzerfunktie kiezen we bewust voor de onafhankelijke excentrische opstelling ten opzichte van de grote partijen. De tweede fase begint in 1970 en eindigt bij de laatste verkiezingen. Het accent komt in de partijaktiviteiten sterk te liggen op de derde doelstelling. We gaan een beleidsplan maken, waarin we onze programmatische verworvenheden proberen om te smeden tot een o.i. uitvoerbaar regeringsbeleid. Als dat gebeurd is komen we tot de konklusie dat het verstandiger en effektiever is dat partijpolitieke breekijzer te verplaatsen van de excentrische positie naar dat hart van de politiek. Maar niet zonder meer. Met het beleidsplan in de hand willen we praten met iedere partij over een eventueel regeerakkoord maar alleen als de twee andere doelstellingen veilig gesteld worden en dus alleen als zo'n partij bereid is zich vooraf sterk te maken voor staatsrechtelijke en partijpolitieke vernieuwing. Daarna pas zouden wij bereid zijn die excentrische positie te verlaten en te gaan onderzoeken of we het over een regeringsbeleid eens konden worden.
Op deze basis is de samenwerking met PvdA en PPR ontstaan en bestaat die nog.

Bij het begin van de derde fase, de dag na de verkiezingen, konden we met betrekking tot onze 3 globale doelstellingen in relatie tot onze partijpolitieke positie het volgende registreren,

1. Het was mogelijk gebleken met andere partijen, waronder een socialistische, een konkreet zakelijk regeringsbeleid te formuleren.
2. De excentrischs positie was daardoor verlaten.
3. Daarvoor in de plaats was gekomen dat voor de twee andere doelstellingen,de staatsrechtelijke en partijpolitieke- vernieuwing, een veel groter deel van de politieks macht zich sterk maakte in plaats van D'66 alleen met 4,5% en 3 partijen met 30%.
4. £en zekere materiële verwezenlijking van de grondgedachte achter onze staatsrechtelijke vernieuwing had plaats gehad, doordat de kiezers voor het eerst kennis maakten met het stellen van de machtsvraag net behulp van het regeerakkoord en alternatief kabinet vooraf.

Ik wil nu proberen de argumenten op een rij te zetten voor mijn opvatting dat in de derde fase de drie doelstellingen van D'66 niet alleen recht overeind blijven staan, maar elkaar versterken en samenvallen in een overkoepelend konkreet doel, Daar is in de eerste plaats de overheersende faktor, die de derde doelstelling is gaan worden: eigentijdse oplossingen voor problemen van vandaag zonder dogmatische voorkeuren.

Ik geloof dat er niemand in de zaal is die kan zoggen dat hij zes jaar geleden ook maar bij benadering voorzag wat voor een betekenis daze woorden vandaag zouden krijgen en wat voor zware konsekwenties dit met zich mee zou brengen voor een [1] partij die deze doelstelling zo expliciet in haar vaandel

meevoert.

Dat kon ook niet, want de bewustwording van een allesomvattende nieuwe problematiek, waarvoor de hele wereld staat, en die je kortheidshalve die van de eindigheid van de aarde kunt noemen, is pas anderhalf jaar oud.

De konklusie die getrokken moet worden uit een aantal wetenschappalijke bevindingen komt .grofweg hierop neer: als we ons met zijn allen op aarde blijven gedragen zoals we doen,

d.w.z. als we in onze kleine rijke wereld blijven consumeren ; en produceren zoals we doen, en als in de grote arme wereld de bevolking blijft groeien zoals zij doet, dan zitten we binnen een zeer overzienbaar tijdsbestek met minsten 6 a 7 miljard mensen op een vervuilde c.q. vergiftigde

planeet, met een schreeuwend tekort aan voedsel, energie en grondstoffen.

Als we de situatie eerlijk onder ogen durven zien en niet degraderen, wat onze eerste aanvechting is, dan zullen er revolutionaire veranderingen moeten komen. De vraag is hoe? We boseffen allen dat het een mondiaal probleem is dat eigenlijk alleen mondiaal kan worden opgelost, maar we kunnen niet wachten tot er een wereldregering is. We weten dat een belangrijk aandeel in het probleem de bevolkingsexplosie in de arme wereld is, maar hoe kunnen die een bevolkingspolitiek gaan voeren, die vaak dwars tegen hun cultuurpatroon indruist, als zij zelfs niet over de minimale welvaart beschikken die daar een randvoorwaarde voor is.

We weten dat de eigen rijke weroed,die door zijn mateloze consumptie en ongestuurde produktie de hoofdschuldige is voor de uitputting van de grondstoffen en de groei van de

vervuiling, alleen door een gezamenlijke krachtsinspanning haar aandeel in die fatale ontwikkeling kan saneren. Maar

die rijke wereld is verdeeld in een krankzinnigs bewapeningswedloop en gevangen in ean konkurrerende race naar meer consumptie, meer produktie, meer welvaart. En ook hier geen instrumenten voor een integrale aanpak.
En toch, hoe machteloos we ons ook voelen, we kunnen niet lijdzaam afwachten. Verantwoordelijkheid groeit, waar bewustwording groeit en dat is niet door toevallige omstandigheden in scherpe mate in ons land. Vicieuze cirkels moeten doorbroken worden en als de adekwate internationale organisatievormen en bereidheid ontbreken, moeten wij zorgen dat ze er komen, en moeten we maar in het klein beginnen. Doen wat we doen kunnen en dat tot onze schrik bemerken dat dat veel meer is dan we dachten of misschien wel wilden.
En in deze context gaat die derde doelstelling van ons veel meer betekenen dan we dachten. We zullen moeten gaan zoeken naar vormen en instrumenten die de samenleving in staat stellen de processen, die ons lot bepalen, in de hand te krijgen. We zullen onze economische groei onder controle moeten krijgen, anders richten en zonodig ombuigen tot evenwichtsmodellen. We zullen ons consumptiepatroon moeten veranderen en de consumptie van een aantal zaken beperken.
We zullen van verspillingseconomie naar kringloopeconomie moeten gaan en in ons produktieproces grote offers moeten brengen voor de bewaking van het milieu. We zullen de produktis, de wetenschappelijke en bedrijfsresaarch, de technologische ontwikkeling dienstbaar moeten maken aan wat we als mensen echt nodig hebben en democratisch moeten vaststellen wat dat dan wel is. we zullen met z'n allen op zoek moeten gaan naar een ander mensbeeld, een ander maatschappijbeeld, naar andere samenlevingsvormen, waarin we met wat minder gelukkiger kunnen leven.
Kortom, we zullen een maatschappijmodel moeten gaan ontdekken, dat nog niet uitgevonden is door welke bestaande ideologie ook, een samenlevingsorganisatie waarin de paradox wordt waargemaakt van enerzijds een onotkoombare grotere concentratie van vitale beslissingen en tegelijkertijd een veel grotere decentralisatie, democratisering en participatie dan thans het geval is.

Ik ben me ervan bewust dat de maatschappij en in casu de politiek hiermee voor een krankzinnige opdracht staat. De geschiedenis van de mensheid kent maar spaarzame momenten, waarop samenlevingen zich radikaal hervormden. Ik ben ervan overtuigd dat zo'n moment weer nadert. De hervormingen, die nu noodzakelijk zijn, zijn wellicht ingrijpender dan ze ooit waren. En terwijl ze vroeger op een enkele uitzondering na werden afgedwongen met geweld, staan we nu voor de opdracht om ze via de stembus tot stand te brengen.
Dames en heren, hiermede zijn we terug op de vraag wat de integratie van de drie doelstellingen van D'66 zou moeten zijn in de derde fase. Dat is met alle kracht te bevorderen dat bij de volgende verkiezingen, of die nu over een jaar zijn of over drie jaar, een regering aan dat bewind komt die wezenlijke en structurele hervormingen gaat aanbrengen in onze maatschappelijke economische en politieke orde. Hoewel wij deze doelstelling, gezien de urgentie van die hervormingen, de hoogste prioriteit hebben gegeven, betekent dat geenszins dat wij de vorming van een vooruitstrevende volkspartij zouden zijn vergeten of zouden willen verwaarlozen. Integendeel, beide doelstellingen houden zeer met elkaar verband.
Maar de moeilijkheid bij die afspraak tussen de 3 partijen om te streven naar de totstandbrenging van een vooruitstrevende volkspartij was dat we ons daarvan in tegenstelling tot
tot de staatsrechtelijke vernieuwing, die nauwkeurig stond omschreven — een weinig konkreet beeld hadden gevormd.
We waren het over een paar dingen eems.
Hij zou tot stand moeten komen, hetzij rechtstreeks, hetzij via een federatief verband.
Het zou geen maffe middenpartij worden, maar een die wezenlijke hervormingen beoogt.
Het zou meer moeten zijn dan een optelsom van de drie partijen. Dat wil zeggen,anders kwa vorm en organisatie, anders kwa inhoud. Pluriform - niet-dogmatisch - verschillende inspiratiebronnen en ook maar in de zin v[a]n het aantal groepen waar die uit voort zou moeten komen.
Dat waren de enige understandings die erover bestonden.
Toen we gingen praten bleek nogal snel dat het een proces van langere adem zou zijn dan we in een zeker naief optimisme hadden gehoopt. Ik moet zeggen dat we daar ook

wel begrip voor kregen omdat het evident is dat de operatie voor de ene partij kwa emoties, geschiedenis en electorele aspekten ingrijpender is dan voor de anders. Er waren nogal flinke verschillen van mening over de methode, waarop het proces zich zou moeten voltrekken, maar er groeide nog aan ander inzicht. Een opmerking dia Den Uyl een keer tegenover mij maakte toen we het erover hadden en waarin hij zei: Je maakt een vooruitstrevende volkspartij niet op papier, maar door dingen samen te doen. Ik vind dat hij daarin gelijk heeft. Je kunt hem wel op papier maken, maar dan zal het ook papier blijven. En als je iets wil bereiken dan is essentieel dat je leert met elkaar te werken, te leven met elkaars verschillen en geleidelijk in de praktijk nieuwe gezamenlijke inzichten te verwerven.

Maar als ja dat allemaal vindt dan is het niet meer alleen zo dat het perspectief van een vooruitstrevende volkspartij funktioneel is ten aanzien van de verkiezingen, zoals dat duidelijk het geval was vorig jaar, maar is minstens zo krachtig het omgekeerde waar en wordt het werken aan de volgende verkiezingen sterk funktioneel ten opzichte van de totstandkoming van een vooruitstrevende volkspartij.

Dat klinkt allemaal wat academisch, maar konkreet vertaald komt het hier op neer: Als we erin slagen bij de volgende verkiezingen een meerderheid van de burgers bewust te laten kiezen voor een platform van hervormende maatregelen, die inzet zijn van die verkiszingen, dan hebben we de beste bijdrage geleverd die maar denkbaar is voor de verdere totstandkoming van een vooruitstrevende volkspartij. Daarmee wil ik niet zoggen dat het werken naar de volgende regeringsmeerderheid en het werken naar de vooruitstrevende volkspartij toe nu reeds een spoor is geworden, maar dat het twee sporen zijn die op deze wijze de meests kans hebben een spoor te worden. Immers, zowel voor het een als voor het ander geldt onze grondgedachte dat er nu reeds een potentiële meerderheid is onder de Nederlandse kiezers voor een vooruitstrevend en hervormend beleid, mits zij op de juiste wijze worden gewekt en bijeen gebracht. Wij worden echter gescheiden gehouden door de traditionele indeling van ons politieks keuze- patroon, door vastgeroeste achterdocht en verouderde politieke tegenstellingen, dis het gedrag van de politieke partij- sn regisseren. Juist waar hst nu nodig is om door te stoten naar een konsistente meerderheid, krijgen zij de kans niet om er achter te komen dat ze het over zoveel veranderingen die er moeten komen eens zijn,

Vandaar dat het van essentiele betekenis is dat dat platform van hervormende maatregelen, dat inzet van de verkiezingen moet worden, niet zomaar het plompverloren resultaat is van traditionele onderhandelingen tussen partijen op basis van hun partijprogram, een compromis daartussen in, maar dat het zoveel mogelijk tot stand komt als het uiteindelijke resultaat van een breed opgezet denkproces, dat op vele nivo's van het maatschappelijk en politiek leven moet worden gevoerd en dat openstaat voor een ieder, die werkelijk tot wezenlijke hervormingen wil komen.
Dit werken van onderop en deze openheid zullen van doorslaggevende betekenis zijn voor de vraag of we tot een doorbraak kunnen komen en wel om de volgende redenen:

1. Het lijkt de enige mogelijkheid om de burgers die straks zullen moeten kiezen te konfronteren met de problematiek zelf, met de noodzaak om tot drastische ingrepen te komen en met de herkenning van eikaars bereidheid om daar de konsekwenties uit te trekken.
2. dat is de enige mogelijkheid om de burgers het gevoel te geven dat er inderdaad iets nieuws aan de gang is dat uitstijgt boven het beeld van enghartigheid dat zij terecht van de partijpolitiek hebben.

3.

En tenslotte lijkt het in de huidige omstandigheden de enige manier om het mogelijk te maken dat dat program van hervormingen uiteindelijk door meer dan alleen de drie partijen tot inzet van de verkiezingen wordt gemaakt.

Immers, formele deelneming in dit stadium van een of meerdere van de regeringspartijen als partij lijkt uitgesloten. U hebt het gelezen: Tilanus verbiedt het in eigen persoon, want, zegt hij, dat betekent kabinetscrisis.
Maar als we het denkwerk als een besloten zaak van de dria partijen zouden beschouwen en tot de doordachte konklusie zouden komen dat die en die hervormingen noodzakelijk zijn, dan krijg je of de situatie dat we ter verkrijging van een meerderheid

moeten gaan onderhandelen met een of meerdere andere partijen op een zodanige wijze dat er hevige concessies moeten worden gedaan, en dan komt er weer niets van die hervormingen terecht, of je krijgt de situatie dat we de poot stijf houden en zeggen: hier liggen de hervor- mingen, take it or leave it en dan zal zo'n partij zeggen: .
dat is onmogelijk, dat is mijn produkt niet, daar doe ik niet aan mee, hetgeen niet de radikaliteit, maar wel de meerderheid in gevaar brengt.
De enige manier om aan beide ongewenste situaties te ontkomen is een proces op gang te brengen dat een grote sfeer van openheid ademt, waaraan door niet partijgebondenen en leden van andere partijen kan worden deelgenomen, waardoor het voor een bepaalde partij, dis niet tot de progessieve drie behoort, mogelijk wordt zich geleidelijk in toenemende mate te engageren met de hervormingen die in diskussie zijn. Waardoor zo'n partij in de slotfase - en dat zou wel eens een kabinetscrisis kunnen zijn - bereid is om formeel als partij deel te nemen aan de afsluiting van het denkwerk en aan het formuleren van het program dat inzet van de verkiezingen wordt.
Als iemand een betere oplossing weet, zonder dat aan de radikaliteit of aan de mogelijkheid om een meerderheid te krijgen geweld wordt gedaan, houd ik me aanbevolen.

dat is natuurlijk moeilijk en zelfs onjuist om nu reeds vast te stallen wat voor een soort platform of akkoord straks inzet van de verkiezingen zou moeten zijn. Maar naar mijn gevoel zou het anders moeten zijn dan de akkoorden die we tot nu toe gewend zijn.
In tegenstelling tot het akkoord-Steenkamp (van na de verkiezingen) en het akkoord van de drie vooruitstrevende partijen (van vóór de verkiezingen) die zich beide kenmerkten door de broedt, door een poging om het hele regeringsbeleid te overlappen, zou het m.i. juister zijn om nu toe te
werken naar een akkoord dat zich kenmerkt door de diepte.
Het gaat in de allereerste plaats om strukturele hervormingen, waarvoor een mandaat van de kiezers gevraagd wordt om die aan te brengen. Het kabinet dat op basis daarvan aan het bewind komt zal zich in de allereerste plaats tot taak moeten stellen en die hervormingen aan te brengen, d.w.z. het aanbrengen van structurele veranderingen in het instrumentarium voor de loon- en prijsontwikkeling, inkomensverhoudingen,

investeringskontrole, staatsrechtelijke vernieuwing en democratisering en een nieuwe buitenlandse politiek waar alles in komt in te staan wat we hadden willen doen als we dat als land alleen hadden kunnen doen. Maar hoe dan ook, een paar hoofdzaken die zo mogelijk in wetsvoorstellen zijn uitgewerkt en niet een waaier van beleidsdetails op alle mogelijke politieke terreinen. Als we het akkoord in de diepte in plaats van in de breedte zoeken, dan is het ook mogelijk dat voor de rest van het regeringsbeleid - op een aantal konkrete minimumafspraken na - het kabinet in een veel dualistischer positie tegenover het parlement komt te staan.
De grote vraag is of het mogelijk zal zijn een meerderheid van burgers bewust te laten kiezen voer een beleid dat gericht zal zijn op versobering, beheersing van de economischs groei, ombuiging en vermindering van consumptie,etc.
Allemaal dingen dis ons onsympathiek zijn en wezensvreemd aan de traditionale politiek. Een politiek die voor het oog minder in plaats van meer belooft.

Ik weet niet of dat mogelijk is, maar ik weet dat het onze plicht is om het te proberen. Het zal aan een kans hebben als aan vier voorgaarden wordt voldaan:
als de burgers doordrongen zijn van de ernst van de situatie en van de daaruitvoortvloeiende noodzaak om tot ingrijpen te komen. Dit vereist een permanente en breed opgezette campagne van informatie in begrijpelijke eenvoudige taal.
als op overtuigende wijze duidelijk gemaakt kan worden dat een rechtvaardigs verdeling van inkomen, welvaart, welzijn in die versobering veilig gesteld is. Tot nu toe haalden we de mogelijkheden om tot aan rechtvaardige verdeling te komen niet uit het bestaande, maar uit het meerdere, uit de groei. Als deze bron vermindert of wellicht op zou drogen, dan zal het weer uit het bestaande moeten komen. Dat houdt in dat als we allemaal stappen terug mosten doen, zij die een voorsprong hebben een relatief veel grotere stap terug zullen moeten doen. Indien we dat niet duidelijk weten te maken kunnen wij de hoop wel opgeven dat het merendeel van het electoraat voor zo'n beleid zal willen kiezen.
De politiek in zijn geheel zal geloofwaardiger moeten worden. Als de enghartigheid en benepenheid blijven domineren in het beeld dat politieke partijen opleveren, kunnen we de bereidheid van de kiezers wel vergeten om het élan op te brengen zonder welke de

hele onderneming kansloos is.

4. Tenslotte: als aan die al voorwaarden is voldaan, dan zal de hele zaak nog stuk lopen als iedereen het gevoel zou hebben dat hem alleen maar iets wordt afgenomen. De een een stuk van zijn droom, de ander een stuk van zijn voorsprong. We zullen het positief perspektief zichtbaar moeten maken van een andere mentaliteit, een andere mens en maatschappijbeeld, waarin het mogelijk is om vrijer en gelukkiger te leven, ook al moeten we het materieel flink wat kalmer aan doen.

Dames en haren,
ik heb zeer bewust gesproken over onze taak en funktie in de Nederlandse politiek, binnen de samenwerking van de drie partijen, vanuit de gedachte dat we minstens een jaar de tijd hebben en de volgends verkiezingen voor te bereiden.
Het proces dat ik geschilderd heb, hoeft zijn tijd nodig.
En dat is realistisch om je de vraag te stallen of je die zult krijgen. De begrotingssituatie is belabberd en de interne spanningen in dat kabinet-Biesheuvel en in de regeringspartijen is groot. De mogelijkheid van een crisis op korte termijn, met daarop volgende verkiezingen is aanwezig.
We zullen dan spoedig in een algemene ledenvergadering bijeen moeten komen om te bespreken wat onze houding moet zijn.
Maar voorshands is mijn persoonlijke mening dat er geen reden is voor de drie partijen om een andere houding aan te nemen dan wij in 1971 deden. Dat wil zeggen dat wij bereid moeten zijn tot gesprekken vooraf met anders partijen onder -voorwaarde dat een eventueel akkoord vóór de verkiezingen wordt gesloten en niet daarna.
Indien het echter zo zou zijn dat het in die omstandigheden door het korte tijdsbestek onmogelijk is om die hervormingen, waar ik dat over gehad heb, tot inzet van de verkiezingen te maken, gewoon omdat we geen tijd hebben gehad om dat denkwerk tot resultaten te laten komen en die hervormingen doordacht te formuleren, dan vind ik dat dat denkwerk, ook als we zouden besluiten regeringsverantwoordelijkheid te gaan dragen, door moet gaan zoals het opgezet is.
En als dan het resultaat voor ons ligt en we konkreet voor ogen hebben welke hervormingen er moeten komen, dan zullen we niet moeten aarzelen daarvoor nieuwe

verkiezingen uit te schrijven, indien dat nodig mocht zijn om die hervormingen door te voeren.

Wat zullen de ontwikkelingen in de confossionele partijen zijn? We hoeven nog niet te wanhopen. Juist de laatste dagen ontbrandt een opzienbarende strijd over de grondslag in de KVP zelf.
Er zitten markante punten in. De Zeeuw wil een deconfessionaliseringsprocess beginnen. Dat is hoopvol. Maar kan dat wel op de manier dis hij suggereert? Ean partij die onder de kritiek van dat evangelie staat, zegt hij, maar met gelijkwaardige posities voor andersdenkenden. Nu ga ik maar voorbij aan het pikante fait dat vroeger juist de protestantse politieke leiders als definitie van een confessionele partij gaven: dat is een partij die zich onder de kritiek van het evangelie stelt. Belangrijker echter is de vraag hoe je de gelijkwaardigheid van een andersdenkende voorststelt, als zo iemand niet mee kan doen aan het interpreteren van de normen van het evangelie voor de noodzakelijke kritiek op zijn eigen partij.
Of bedoelt hij het toch meer individueel: ieder staat onder kritiek van zijn eigen inspiratiebron! de christen onder die van het evangelie, de ander onder die van het humanisme, enz.
Tezamen vormen zij de kritische spiegels waaronder de partij zich beziet, ontwikkelt, beleid maakt. Maar in dat geval wil ik hem vragen: wat is er mis met ons?
De helft van onze fraktie staat onder de kritiek van het evangelie, een groot, deel van de Partij van de Arbeid en niet minder dan de hele PPR-fraktie. Het verhindert hen geen van allen om een vooruitstrevend beleid te voeren en buitengewoon krachtig te ijveren voor een betere samenleving. Ze gaan zelfs zover dat zij de rest van de fraktie als gelijkwaardige leden beschouwen. Wat is er mis met ons idee om tot een politieke formatie te komen, waarin juist in gelijkwaardigheid de verschillende inspiratiebronnen erkend worden? De kritiek, die van de AR-kant op het voorstel van De Zeeuw is gekomen, is niet ten onrechte. Er zit een dubbele bodem in. Maar zoals dat

vaak is: de AR heeft gelijk, maar De Zeeuw verdient het te krijgen. Want veel belangrijker dan de vragen die je kunt stellen bij de deugdelijkheid van het middel is de eerlijke bedoeling van De Zeeuw om tot een werkelijke vernieuwing te komen, o.a. door deconfessionalisering. En nog belangrijker, omdat dat iets zegt over de oprechtheid van zijn bedoeling, is zijn uitspraak dat hij bereid is om voor die vernieuwing desnoods een electorale prijs te betalen van wellicht 30%. Hoe scherp steekt hier tegenover af de houding van Andriessen, die zich nu openlijk tegenover hem heeft opgesteld en onder verwijzing naar het probleem van de machtspositie, voor de confessionele grondslag blijft kiezen zonder andere inspiratiebron.

Het is voor het eerst dat in de top van de KVP de tegenstelling over deze fundamentele zaak naar buiten komt. Ik verwacht dat het moment dichterbij komt dat een aantal verantwoordelijke mensen in de KVP de keuze niet meer kunnen ontlopen tussen hun loyaliteit in organisatorisch-politiek inzicht met mede- confessionelen en hun loyaliteit met de politieke situatie die zo dringend om verandering vraagt en waarvoor zij de sleutels op zak hebben.